

4. Нестерова Д.А. Развитие перидинеи *Euxydiaella cordata* и явление «красного прилива» в северо-западной части Черного моря // Биология моря. — 1979. — № 5. — С. 24-29.
5. Сиренко Л.А., Курейшев А.В. Определение содержания хлорофилла в планктоне пресных водоемов. — Киев: Наук. думка, 1982. — 50 с.
6. Финенко З.З. Продукция фитопланктона // Основы биологической продуктивности Черного моря. — Киев: Наук. думка, 1979, с. 88-108.

УДК 581. 526. 322(282. 247. 324)

Г.А. Карпова, Т.Н. Серета

Институт гидробиологии НАН Украины, г. Киев

ВЫСШАЯ ВОДНАЯ РАСТИТЕЛЬНОСТЬ И ФИТОПЛАНКТОН Р. ДЕСНА И ВОДОЕМОВ ЕЕ ПОЙМЫ (ТРАНСГРАНИЧНЫЙ УЧАСТОК)

Естественный процесс развития озера обусловлен накоплением авто- и аллохтонного органического и минерального вещества, которое ведет к обмелению водоема и переходе через болотную стадию к наземной растительности. Своеобразие пойменных водоемов заключается в действии таких внешних факторов, которые способны поддерживать их экосистему на некотором стабильном уровне, не давая «стареть». Главными из них являются весеннее половодье и существование гидрологической связи с русловой системой реки, благодаря которым удаляется накопленная биомасса и таким образом обновляется вся экосистема пойменного водоема.

Десна является одной из немногих рек, сохранивших гидрологический режим, близкий к естественному, с выраженным весенним половодьем. На ее развитой пойме расположены многочисленные водоемы, по-разному связанные с основным руслом — от проточных до полностью изолированных и соединенных с ним только во время высокого половодья. С целью изучения особенностей развития высшей водной растительности и фитопланктона в русле и пойменных водоемах с различной степенью обособленности от русла, были обследованы некоторые водоемы трансграничного участка р. Десны в окрестностях с. Камень (Черниговская обл.). В результате было выделено 3 группы пойменных водоемов, которые представляют последовательные стадии сукцессии.

Основное русло Десны характеризуется значительными глубинами (4–6 м) и скоростью течения (0,5–0,7 м/с). В связи с этим, а также вследствие подвижности песчаного грунта на прямых участках русла растительность развита очень слабо: кое-где вдоль берега развивается неширокая и прерывистая кайма из куртин *Butomus umbellatus*, *Sagittaria sagittifolia*. Из погруженных видов до глубины 0, 5 м распространены отдельные экземпляры или слабо сформированные заросли *Potamogeton perfoliatus*, *P. pectinatus*, *P. crispus*, *Najas marina*. Вдоль выпуклых берегов меандр, на мелководных участках шириной до 10–15 м развивается комплекс ассоциаций *Nymphoides peltata*, *Nuphar lutea*, *Sparganium erectum*. Однако, в целом для русла значения фитомассы крайне низки.

Структурные показатели сообществ фитопланктона руслового участка Десны свидетельствуют о богатом видовом составе (47 форм водорослей, представленных зелеными — свыше 60%, диатомовыми — до 25%, а также синезелеными, динофитовыми, евгленовыми, желтозелеными) и высоким уровне количественного развития (27,1 млн. кл/л и 23,1 мг/л). Полидоминантный характер структуры сообществ фитопотамопланктона определяли зеленые хлорококковые (55% численности и 18% биомассы) и диатомовые (30% и 66%, соответственно). Отношение A/R (0,8–1,3) свидетельствуют о сбалансированности продукционно-деструкционных процессов.

Группа водоемов, имеющих постоянную гидрологическую связь с основным руслом (оз. Святое, Глушица). Глубина 2–3 м, донные отложения — песок, заиленный песок. Благодаря постоянному водообмену с русловой системой и промыванию озерной котловины во время половодья, для них характерен благоприятный гидрохимический режим (в частности, рН 7, 59; насыщение кислородом до 90%). Наличие реофильных участков, а также плесов с более замедленным течением и водообменом, обуславливают развитие здесь как реофильного, так и лимнофильного комплекса видов.

Степень зарастания высшей водной растительностью до 80%, развиты сообщества трех экологических групп: воздушно-водные, с плавающими листьями, погруженные растения. Наибольшие площади (до 60%) заняты растительностью с плавающими видами (доминируют ценозы *Trapa natans*,

Nymphoides peltata, *Nuphar lutea*). Характерен багатий видовий склад (18 видів), а також найбільш високі показателі фітомаси (122 г/м²).

Видову структуру фітопланктону, представлену 24–42 таксонами рангом нижче роду, формували зелені та діатомові водорості (65–70%), евгленові (до 15%), дінофітові (6–7%), синезелені, золотисті, криптофітові (2–5%). Рівень кількісного розвитку досягав 4,6–6,7 млн. кл/л і 29,7–33,7 мг/л. Олігодомінантний характер структури альгоценозів визначався вегетацією великих дінофітових водоростей *Peridinium cinctum*, *P. sp.*, *Glenodinium quadridens* (біомаса яких становила 77–90% загальної біомаси фітопланктону), а також домінуючих за кількістю зеленої вольвоксової *Pandorina morum* (оз. Святе) та синезеленої *Microcystis pulverea* (свободні від макрофітів плески оз. Глушиця).

Група водойм, що мають обмежений водообмін з руслом, який здійснюється головним чином в час весняного половоддя (оз. Осинівське, Шумівське). Глибина 1, 2–2 м, ілисті ґрунти. Відсутність постійної зв'язки з русловою системою річки сприяє накопиченню органічної речовини, замуленню водойм та розвитку процесів заболочування, що погіршує гідрохімічний режим (зокрема, відзначалося зниження рН до 7,37 та насичення води киснем до 66%).

Степень заростання 60%, присутні всі три екологічні групи водних рослин. Видовий склад порівняно бідний (13 видів), домінують лімнофілітні, зустрічаються види болотного комплексу. Переважають ділянки (до 40%) займають спільноти занурених видів (*Ceratophyllum demersum*, *Potamogeton lucens*, *Elodea canadensis*). Розвиток рослинності з плаваючими листками, серед якої домінує кубышка жовта та кувшинка чисто-біла, обмежено (до 20%). Показателі фітомаси зменшуються до 78 г/м².

Даній групі озер властиво біднення видового складу фітопланктону (до 11–13 таксонів рангом нижче роду) при достатньо високому рівні його розвитку (5,3–11,8 млн. кл/л і 63,5–65,2 мг/л). Видову структуру спільнот формували різноманітно представлені евгленові водорості (64–70% флористичного спектру), домінуючі також за показателями кількості (45–96%) та біомаси (89–98%). Олігомиксність структури фітопланктонних спільнот визначала рослинність *Euglena oblonga*, *Trachelomonas volvocina* (оз. Осинівське), *E. viridis* в комплексі з зеленою вольвоксовою *Pandorina morum* (оз. Шумівське). Інтенсивність продукційно-деструкційних процесів свідчить про їх збалансованість та активність фітопланктону в продукуванні органічної речовини. Відношення A/R (1, 4–2, 0).

Водоеми, втрапивши гідрологічну зв'язку з руслом річки. Це невеликі, мелководні (до 0,5 м) озера з потужними ілистими донними відкладеннями, що містять велику кількість рослинного детриту. Для них характерен дуже несприятливий гідрохімічний режим (зокрема, рН 6, 8; вміст кисню 16% насичення). Все це, а також бурілий колір води, виділення сірководорода свідчать про процеси заболочування.

Степень заростання до 100%, розвиваються вільнопливаюча та занурена рослинність. Зеркало водойми зазвичай повністю затягнуто рясками (*Lemna minor*, *L. trisulca*, *Spirodela polyrriza*), занурена рослинність дуже угнетена та представлена розрідженими групуваннями *Ceratophyllum demersum*, а також *Stratiotes aloides*. Характерно дуже біднення видового складу (до 5 видів), представленого болотним комплексом, а також дуже низькі значення фітомаси (10 г/м²).

Дистрофічні умови формують своєрідний бідний видовий склад альгофлори, представлений 23 формами водоростей, переважно діатомовими (до 60%), евгленовими (25%) та зеленими хлорококковими (до 5%). Низькі показателі кількісного розвитку (1, 48 млн. кл/л і 2,9 мг/л) формували діатомові (61% кількості та 58% біомаси) та евгленові (34% та 40%, відповідно) при полідомінантному характері розвитку водоростевих комплексів. Продукційний потенціал фітопланктону дуже низький, величина A/R — 0,22.

УДК 582. 279-11

Н.І. Кирпенко, Е.І. Комаренко

Інститут гідробіології НАН України, г. Київ

МОРФОЛОГІЧЕСЬКА І БІОХІМІЧЕСЬКА ЗМІНЧИВОСТЬ SPIRULINA PLATENSIS (NORDST.) GEITL.